

SKÖNSTAHOLM

ANTI-KVARISKA RÅD- OCH RIKTLINJER



2012-05-04

SKÖNSTAHOLM

ANTIKNVARISKA RÅD- OCH RIKTLINJER

2012-05-04

Beställare:

Brf Skönstaholm genom Ulf von Strauss och Lars Malm

Antikvariska råd- och riktlinjer genom:

Olle Nylind, byggnadsantikvarie

Marcus Åhgren, byggnadsantikvarie

Fotografier:

Författarna där ej annat anges

Omslagsbild:

Skönstaholm, hus 8, fotograferat från sydöst i mars 2012

Nyréns Arkitektkontor

Nackagatan 4, Box 4709

116 92 Stockholm

08-698 43 00

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	1
Bakgrund och syfte	1
Fastighetsdata	1
Skydd	2
BYGGNADSHISTORISK BAKGRUND	3
Förhistoria	3
Radhus i Stockholm	4
Skönstaholm	4
Folkhemsarkitektur och nyrealism	5
PRINCIPER FÖR VÅRD OCH UNDERHÅLL	7
Byggnadsvård för 1950-talets hus	7
Detaljerna som gör Skönstaholm	8
Material	8
Kompetenskrav	9
Ändringar och tillägg	9
Schablon för underhållsintervall	10
RÅD OCH RIKTLINJER FÖR VÅRD OCH UNDERHÅLL	11
Trädgårdar	11
Trappor, entréplan, terrasser och balkongplattor	12
Terrasstrappor av järn och trä	13
Smidesräcken	14
Socklar	15
Putsfasader	16
Entrédörrar	18
Dörromfattningar, skärmtak och skärmväggar vid entréer	19
Fönster	21
Balkong- och terrassdörrar	23
Balkongfronter	24
Väggarmaturer	25
Takskägg och vindskivor	26
Taktäckning	27
Takkupor och takfönster	28
Skorstenar	30
Avvattning	31
Portiker – områdets entréer	32
ORDLISTA	33
KÄLLOR	35

INLEDNING

Bakgrund och syfte

Radhusområdet Skönstaholm ägs och förvaltas sedan 2010 av bostadsrättsföreningen Skönstaholm. I strävan efter att uppnå en långsiktigt hållbar och effektiv förvaltning av föreningens byggnader, med inriktning på förutseende skötsel och bevarande av kulturhistoriska värden, har föreningen uppdragit åt Nyréns Arkitektkontor att ta fram antikvariska råd och riktlinjer för vård och underhåll. Riktlinjerna är att betrakta som förslag och rekommendationer som kan bidra till att förvaltningen sker långsiktigt, med utgångspunkt från goda kunskaper om byggnadernas inneboende kvaliteter och på så sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. På lång sikt är det sannolikt att en sådan förvaltning bidrar till att upprätthålla områdets särskilda karaktär och höga status vilket samtidigt bäddar för en positiv utveckling även i ekonomiskt hänseende.

Råden och riktlinjerna omfattar exteriör och stomme och har disponerats med utgångspunkt från förekommande byggnadsdelar och material. På så vis kan råden och riktlinjerna fungera som uppslags- eller instruktionsbok, oberoende av aktuell hustyp eller fastighet.

Fastighetsdata

- Objekt: Radhusområdet Skönstaholm, Hökarängen, Stockholm.
- Adress: Skönstaholmsvägen 2-96 och 7-113
Söndagsvägen 44-76, 47-77 och 86-114.
- Fastighetsbeteckning: Dagen 2, Dagningen 1, Gryningen 1 och Kvällen 3.
- Byggår: 1950-52. Markarbeten färdigställes några år senare.
- Arkitekter: Erik F. Dahl och Nils Sterner, Stockholms stads fastighetskontor, Husbyggnadsavdelningens arkitektbyrå.
- Trädgårdsarkitekter: Walter Bauer och Eric Anjou.
- Byggherre: Stockholms stads fastighetskontor, Husbyggnadsavdelningen, för AB Stockholmshem.
- Flera olika byggmästare anlitas. Deras olika lösningar och ambitioner har präglat utförande, materialval och det sätt på vilket byggnaderna är konstruerade. Byggtreprenaden fördelades på dessa byggmästare enligt följande:

Kv Dagen: Byggnadsfirman Carl Barton	Hus 4, 5, 6, 7, 25
Kv Gryningen: AB Bostadsbygge	Hus 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21
Kv Kvällen: Pelle Wahlstedt Byggnads AB	Hus 1, 2

Kv Dagningen fördelades på tre byggmästare:
Hus 3 och 8 i sydväst: Pelle Wahlstedt Byggnads AB
Hus 9, 10, 11, 12 i norr: Byggmästare Bertil Karlberg
Hus 16, 22, 23, 24 i öster: Byggmästare Dan Åkerlund

Dan Åkerlunds firma gick i konkurs under byggtiden och därför slutfördes byggandet av dennes andel av AB Bostadsbygge.

Skydd

Radhusområdet Skönstaholm, fastigheterna Dagen 2, Dagningen 1, Gryningen 1 och Kvällen 3, är särskilt värdefulla från kulturhistorisk synpunkt enligt stadsmuseets klassificering (grön klass). Förbud mot förvanskning av kulturhistoriska värden gäller enligt 8 kap 13§ Plan- och bygglagen. I övrigt gäller varsamhetskrav och särskilda krav vid underhåll enligt PBL 8:17 och 14§§.

Skönstaholms radhusområde ingår i stadsdelen Hökarängen som är ett av de kulturhistoriskt värdefulla områden som utpekats i översiktsplanen för Stockholm, antagen 2010. I dessa områden behöver särskild uppmärksamhet ägnas kulturhistoriska värden.

Vid utvändig ändring krävs bygglov vilket enligt stadens praxis remitteras till stadsmuseet. Invändiga åtgärder utöver sedvanligt underhåll kräver bygganmälan som ställs till Stockholms stadsbyggnadskontor. Antikvarisk förundersökning, konsekvensanalys och medverkan av sakkunnig kulturvärden kan komma att krävas vid större ändringar.

Gällande detaljplan för området fastställdes 1950, PI3548A.



Utsnitt ur stadsmuseets klassificeringskarta. Grön markering: Fastighet med bebyggelse som är särskilt värdefull från kulturhistorisk synpunkt. Område inringat med grönt streck (i kanten på bilden): Kulturhistoriskt värdefull miljö. Källa: Stadsmuseet.

BYGGNADSHISTORISK BAKGRUND

Radhusområdet Skönstaholm har blivit mycket uppmärksammat. Det planerades av Stockholms stads fastighetskontor. Förvaltningen överläts på allmännyttiga AB Stockholmshem. De 150 lägenheterna i de 24 radhuslängorna uppläts som hyresrätter från inflyttningen 1952 till år 2010 då de övertogs av den då nybildade bostadsrättsföreningen Skönstaholm. Arkitekterna Nils Sterner och Erik F Dahl, båda anställda vid fastighetskontorets husbyggnadsavdelning, ritade byggnaderna medan markplaneringen gjordes av Walter Bauer och Eric Anjou. Arkitekterna arbetade medvetet för att stadsbilden skulle bli omväxlande med öppna gårdsbildningar i kontrast till mer slutna områden. Topografin tilläts spela en stor roll och nio hus- och lägenhetstyper utarbetades för att på ett optimalt sätt kunna utnyttja landskapets förutsättningar.

Förhistoria

I planbeskrivningen för Skönstaholm från 1950 beskrivs platsen där radhusen skulle byggas som en öppen platå med lägre liggande öppna partier i sydost, i övrigt omgärdad av högre skogklädda partier. Marken hade tidigare brukats av torpet Bergholm som låg vid nuvarande adressen Skönstaholmsvägen 34, sedermera kallat Skönstaholm. Torpet tillhörde gården Eklund som i sin tur var utgård till Farsta gård.

På slutet av 1800-talet förvärvades Farsta gård inklusive utgårdar och torp av två affärsmän. Genom det nybildade exploateringsbolaget Södertörns Villastad lät dessa avstycka tomter för försäljning till egnahemsbyggare. Utbyggnaden med egnahemsvillor blev dock relativt liten och nådde aldrig fram till Skönstaholms åkrar och ängar och 1912 såldes hela det resterande markområdet vidare till Stockholms stad.



Utsnitt av karta från 1901-1906, Lantmäteriets historiska kartor: Nära mitten skimtar torpen Bergholm och Lugnet samt, nere t. h. Eklund som var utgård under Farsta. I högerkanten slingrar sig dåvarande Dalarövägen.

Radhus i Stockholm

Under förra delen av 1900-talet genomfördes stora kommunala bostadsprojekt i Stockholm. Det första i ordningen var Gamla Enskede som planerades som en trädgårdsstad med egna hem efter förebild från engelska och tyska trädgårdsstäder. I den första stadsplanen för området från 1908 föreskrevs en stor andel radhus men dessa visade sig vara svåra att sälja och slutligen ändrades planen till förmån för fler enfamiljshus och parhus. Endast en mindre mängd radhus byggdes och eftersom få köpare anmälde sig fick radhuslägenheterna hyras ut istället för att säljas som egna hem.

Utbyggnaden med trädgårdsstäder i Stockholm fortsatte i rask takt under 1920- och 1930-talen. Radhuset framhövdes ofta som en lämplig boendeform i dessa sammanhang men möttes alltjämt av ett ljust intresse från blivande egnahemsägare. Istället stärktes småstugans popularitet, bland annat genom införandet av så kallat självbyggeri på slutet av 1920-talet, och småstugan kom därför att bli den dominerande hustypen i Stockholms trädgårdsstäder under hela förra delen av 1900-talet. Det utan jämförelse största småstugeområdet blev Norra Ängby där ca 1500 byggnader uppfördes 1930-38.

På 1940-talet togs ett historiskt beslut om att Stockholm skulle expandera genom utbyggnad av tunnelbanan. Beslutet föregicks av en ambitiös programskrift från 1945, *Det framtida Stockholm*, som även fastslog att en större del av de egna hemmen i fortsättningen skulle uppföras som radhus. Med radhuset kunde man uppnå en högre exploateringsgrad, vilket ansågs nödvändigt, och samtidigt fortsätta utbyggnaden med trädgårdsstäder runt Stockholm. Med radhuset kunde man även bygga större lägenheter billigare då det lämpade sig för fabriksmässig tillverkning. För att övertyga egnahemsbyggare och hyresgäster om radhusets förträfflighet bestämde sig Stockholms stads fastighetskontor för att lansera radhuset som boendeform genom en satsning på ett gott föredöme: Skönstaholm.

Skönstaholm

Beslut togs 1946 om att uppföra ett radhusområde söder om Fagersjövägen (nuvarande Örbyleden) och väster om Nynäsvägen. Arbetet med en stadsplan påbörjades kort därefter. På grund av en uppblossande bostadsbrist ändrades dock planerna och det föreslagna markområdet kom istället att bebyggas med så kallade nödbostäder. Istället bestämdes att radhusen skulle uppföras längre söderut. En ny stadsplan togs fram av stadsplanekontoret som antogs av stadsfullmäktige i februari 1950.

Husen ritades av arkitekterna Nils Sterner och Erik F. Dahl vid fastighetskontorets husbyggnadsavdelning. Nils Sterner var chef för avdelningen och en av initiativtagarna till projektet. Erik F. Dahl var handläggare och den som stod för den största delen av Skönstaholms detaljutformning. För gestaltningen av marken ansvarade trädgårdsarkitekten Walter Bauer tillsammans med kollegan Erik Anjou. Bauer var flitigt anlitad av Stockholms stad och står bakom många av 1940- och 1950-talens offentliga park- och trädgårdsmiljöer i Stockholm.

Skönstaholm uppfördes 1950-52 i Fastighetskontorets egen regi. Inför utbyggnaden omarbetades detaljplanen av Sterner och Dahl så att en större anpassning till terrängen och befintliga träd erhöles. Genom att sammanlagt nio olika hustyper ritades för området möjliggjordes en stor variation på lägenhetsstorlekar och planlösningar samtidigt som det medgav en stor anpassning efter topografiska förhållanden. Detta har tillsammans bidragit till en omväxlande arkitektur och till den särskilda trevnad som radhusområdet är känt för.



Flygbild från 1950. Källa: Brf Skönstaholm.

Folkhemsarkitektur och nyrealism

Skönstaholm utformades i en stil som allmänt kommit att kallas folkhemsarkitektur, av arkitekturhistoriker ofta benämnd nyrealism. På 1930-talet slog den internationella funktionalismen igenom i Sverige på bred front och mot slutet av decenniet började svenska arkitekter anpassa stilen till nationella förhållanden. De började plocka upp stildrag och material från svensk traditionell "vardagsarkitektur" och på så sätt modifiera och vidareutveckla funktionalismen. Detta nya förhållningssätt passade väl det odogmatiska samhällsklimat som rådde i Sverige efter kriget. I Skönstaholm känns stilen igen på sadeltaken, det ursprungliga enkupiga takteglet, en rik förekomst av smidesdetaljer och snickerier, den grova spritputsen, de karaktärsskapande balkongerna, skorstenar i tegel och tegelslamning, färgglädjen och inte minst det noggrant studerade mötet mellan byggnader, trädgårdar och omgivande naturpark. Arkitekturen skulle uttrycka genuinitet men var samtidigt modernistisk.



Radhus i kvarteret Gryningen i 1950 års bygglov.



Friluftsstaden, radhusområde i Malmö, arkitekt: Eric Sigfrid Persson, 1942-48.



Stjärnhusen i Gröndal, arkitekter: Sven Backström & Leif Reinius, 1944-46.



Årsta Centrum, arkitekter: Erik & Tore Ahlsén, invigt 1953.

PRINCIPER FÖR VÅRD OCH UNDERHÅLL

Byggnadsvård för 1950-talshus

Radhusen i Skönstaholm är uppförda i en brytningstid - 1950-talet – då traditionella material och metoder alltmer började ersättas med prefabricerade och moderna material. Men när Skönstaholm byggdes vilade det mesta av byggnadsarbetet alltså på traditionell grund. Husen platsbyggdes block för block, fönster och dörrar tillverkades av utvalt virke på ett snickeri och alla snickerier målades med oljefärg. De valsade fönsterglasen, smidesarbetena samt den grova infärgade spritputsen bidrar ytterligare till att förstärka den hantverksmässiga karaktär som eftersträvades för de i övrigt helt moderna och ljusa bostäderna.

Väl byggda hus och miljöer, som Skönstaholm, är byggda för att hålla. De har en fördel av att vara byggda av material som har ett känt åldrande, där det finns väl beprövade metoder för att bromsa förfallet på ett bra sätt. Eftersom det rör sig om material med mycket långa traditioner vet man att det fungerar - till skillnad från vad som kan vara fallet med många moderna material. Att byta ut byggnadsdetaljer mot nya istället för att underhålla de befintliga kan därför visa sig både olönsamt och ödesdigert.

Alla material åldras. Att vårda byggnader handlar till stor del om att förstå att åldrande, slitage och patina har ett värde och är att betrakta som ett fullkomligt naturligt inslag i byggnadernas liv. När gammalt byts mot nytt måste man inse att även det nya materialet i de flesta fall behöver underhåll inom en särskild tidsperiod, alternativt att de behöver bytas ut på nytt.

Underhåll kan samtidigt vara både dyrt och omständligt. För att uppnå önskad effekt bör de kända tidsintervallen och de ibland exklusiva materialen och metoderna tillämpas, genvägar undvikas. Genom att sköta byggnader, markanläggningar och växlighet på ett planerat sätt, med periodiskt underhåll som utgår från goda kunskaper om objektet, blir dock insatserna över tiden allt mer rutinartade och även mindre krävande i omfattning. Oftast undviks stora skador på detta sätt. Endast smärre skador och brister behöver då åtgärdas – resten handlar om kontinuerligt underhåll.

En viktig aspekt som blivit alltmer avgörande i dagens samhälle är att bostaden idag ofta är en stor privat investering. Tillgången till en attraktiv bostad i en karaktärsfull, trygg eller vacker miljö har för många kommit att bli en viktig livs ingrediens. En miljö eller byggnad som kan erbjuda detta betingar därför ofta ett högt ekonomiskt värde, åtminstone i jämförelse med sådana som är illa skötta, karaktärlösa eller taffligt sönderbyggda.

Varsamt underhåll är på lång sikt materialsnålt och ekonomiskt. Ett varsamt förhållningssätt är därigenom lönsamt för fastighetsägaren så länge andra styrfaktorer inte verkar i annan riktning. Återbruk är miljövänligt och ekologiskt ansvarsfullt. Traditionella material och metoder samt bevarande är oftast förenliga med långsiktighet och strävan efter användning av förnyelsebara material. En välbevarad, välbyggd och välkött boendemiljö utgör därför en fantastisk resurs.

All seriös byggnadsvård grundas på god kännedom om bebyggelsen och de material som använts då den uppfördes. Målsättningen bör vara att hitta lösningar som ger så små ingrepp som möjligt. Vård och underhåll bör ske varsamt, med väl beprövade material och metoder och gärna enligt principen: Hellre underhålla än reparera, hellre reparera än byta ut.

Detaljerna som gör Skönstaholm

Det är viktigt att tänka på att Skönstaholms arkitektoniska och kulturhistoriska kvaliteter utgörs av såväl delar som helhet och att det ena inte går att avgränsa från det andra. Ursprungliga detaljer som exempelvis väggarmaturer, smidesdetaljer och putsstruktur, liksom växtlighet och omgivande natur, bildar tillsammans en helhet. Förändringar av delarna påverkar upplevelsen av hela Skönstaholm och dess tidstypiska 1950-talskaraktär.

Typiskt för arkitekturstilen och särskilt märkbart i Skönstaholm är den rika förekomsten av specialritade fasaddetaljer i olika material. Arkitekturen accentueras av noggrant detaljstuderade fönster med olika form och indelning, entréer i en mängd varianter och speciellt utformade "portiker" mellan några av radhuslängorna. Alla dessa detaljer bidrar till att ge de olika radhuslängorna en egen identitet och karaktär och bidrar samtidigt till områdets övergripande enhetlighet.

Skönstaholm och dess byggnader och detaljer är mycket tidstypiska och gör arkitekturen läsbar och lätt att ta till sig - i förlängningen en attraktiv boendemiljö med stora inneboende kvaliteter. Ifall byggnadsdelar, material och detaljer vårdas regelbundet och med rätt material och metoder så kan de fortsätta smycka området på samma sätt som de gjort i sextio år.



Material

Vård- och underhåll bör utgå från ursprungliga tekniska och materialmässiga egenskaper hos berörd byggnadsdel. Ett putsskikt av exempelvis kalkcementbruk repareras med kalkcementbruk med tekniska egenskaper som ligger så nära ursprunget som möjligt. I vissa fall är bilden mer komplicerad och en utredning måste bli vägledande för val av åtgärd. T ex kan olika sätt att reparera fasaderna vara nödvändiga att utreda på grund av putsens speciella egenskaper med bland annat genomfärgat bruk och förekomst av glimmer.

Kompetenskrav

Allmänt rekommenderas att åtgärder utförs enligt handlingar framställda av projekterande fackperson och att den som sedan genomför åtgärden har relevant kompetens på aktuellt problemområde och dokumenterad erfarenhet av att hantera kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Referenser efterfrågas därför lämpligen vid anbudsförfrågan. Sedvanlig skötsel samt enklare underhållsåtgärder och reparationer, som inte berör känsliga delar, kan dock i regel utföras av entreprenörer utan krav på sådan särskild kompetens.

Löpande besiktningar av fastigheten bör utföras årligen av förvaltaren, i syfte att skapa och upprätthålla kontroll över aktuellt tillstånd och över lämpliga intervall för vård- och underhållsinsatser. Genom reguljära besiktningar kan man på ett tidigt stadium upptäcka skador eller notera förändringar som kan tyda på missförhållanden av olika slag. Då något dylikt påträffas bör alltså fackperson med relevant kompetens kontaktas för utförande av nödvändiga utredningar, framtagande av åtgärdsförslag respektive utförande av åtgärd. Vid behov av större åtgärder ska även berörda myndigheter kontaktas (se under rubr. *Skydd* på sidan 2).

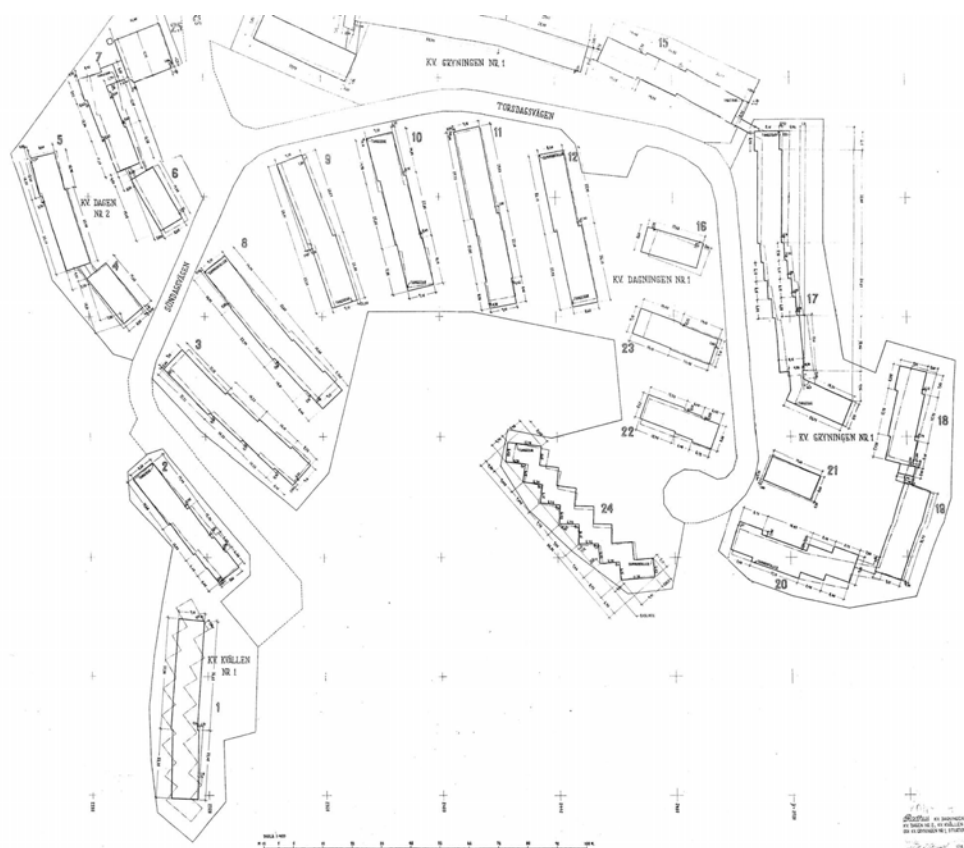
Ändringar och tillägg

Eventuella behov av ändringar och tillägg av större omfattning måste prövas mot plan- och bygglagen, vilket sker genom bygglovansökan och bygganmälan till stadsbyggnadskontoret, Stockholms stad. Se vidare i inledningskapitlet.

I det fall arkitektoniska eller tekniska tillägg eller ändringar utförs, bör hög kvalitet eftersträvas vad gäller utformning och material. Gestaltning bör utföras av arkitekt i samråd med antikvarie och utgå från en medvetenhet om det kulturhistoriska värdet. Dylika frågor bör belysas inför varje specifik situation, gärna i samråd med antikvarie.

Schablon för underhållsintervall

Objekt/detalj	Åtgärd	Intervall
Betongtrappor, entréplan etc	- reparation, ev. målning	30 år
Putsade socklar	- putsreparation, målning	15 år
Fasadputs av kalkcement	- rengöring, reparation, ev. måln.	30 år
Fogar i murverk (skorstenar, skärmväggar)	- fogning	30 år
Träfasader och detaljer, målade	- målning med oljefärg	5-10 år
Trädetaljer, tjärade/oljade/betsade	- tjärstrykning/oljebehandling	8 år
Fönster, balkongdörrar, terrassdörrar	- justering, kittning, målning	5-10 år
Entrédörrar	- justering, målning	10 år
Smidesräcken, armaturer, järnbeslag	- rostskydd, målning	8 år
Takpapp	- strykning med tjära resp. asfalt	5 år
Takpapp	- byte av papp	30 år
Takplåt, plåtdetaljer	- översyn, rostskydd, målning	15 år
Takpannor	- kontroll, justering, komplettering	1 år
Takpannor	- översyn takunderlag, omläggning	30 år
Takpannor av betong	- byte av pannor	40 år
Avvattningssystem	- justering, målning, komplettering	10 år
Avvattningssystem	- kontroll, justering, rensning	vår och höst/ vid behov



Radhus kv. Dagningen nr 1, kv. Dagen nr 2, kv. Kvällen nr 1 och kv. Gryningen nr 1. Byggnadsplan med korrigerade byggnadslägen och husformer, signerad av Nils Sterner och E. F. Dahl 1950. Ur: BNA.

RÅD OCH RIKTLINJER FÖR VÅRD OCH UNDERHÅLL

TRÄDGÅRDAR

Beskrivning

Varje radhuslägenhet har trädgård med uteplats på baksidan och en förgård vid entrén. Trädgårdarna och förgårdarna präglas av plana gräsytor, planteringar med stensatta kanter, gångar och uteplatser belagda med plattor samt inramande grönska i form av buskage, tuktade träd och vildväxande eller klippta häckar. Solitära buskar och mindre träd förekommer i många trädgårdar liksom klängväxter som växer på spaljéer, skärmväggar och husfasader. Radhuslängorna och deras trädgårdar omges på de flesta håll av en gemensam krans av likadant busk- eller häckmaterial vilket ger varje länga sin egen karaktär. På så sätt bidrar växtligheten i området till att skapa både enhetlighet och variation – precis som användningen av olika hustyper med varierande entrémotiv, fönsterformer och fasaddetaljer.

För helhetsmiljön och parklandskapet, se Gestaltungsprogram 2011, Landskapslaget.

Bevarandestatus

Trädgårdarna är liksom byggnaderna välbevarade – om man ser till hur det var tänkt att se ut från början och till det växtmaterial som en gång planterades. Trädgårdarna är idag uppväxta och i många fall har växter behövt tas bort eller bytas ut då de blivit för gamla eller för stora. I enstaka fall har trädäck och plank av tryckimpregnerat trä tillkommit. Den övergripande karaktären är dock väl överensstämmande med de beskrivningar och illustrationer som arkitekter och trädgårdsarkitekter m fl använde för att presentera området då det planerades och byggdes.

Förhållningssätt

Befintlig karaktär bibehålls. Skönstaholm är gestaltat som en helhet där balans eftersträvas mellan byggnader, radhustomter och det omgivande parklandskapet. Den ambitiöst gestaltade arkitekturen med sin rika detaljering står i samklang med trädgårdarnas planering och med de växtmaterial och ytbeläggningar med mera som användes ursprungligen. Vid förnyelse bör sådant växt- och anläggningsmaterial väljas som passar i den relativt småskaliga trädgårdsmiljön, gärna tidstypiska växter som står i samklang med området i övrigt. Trädgårdarnas planering och gestaltning med gräsmattor, avgränsade plattsatta ytor och inramande växtlighet vidmakthålls. Starkt varierade material utan anknytning till området kan påverka helhetsintrycket i hög grad, liksom punktinsatser som sker i enskilda trädgårdar utan hänsyn till helheten. Sådana åtgärder bör undvikas då de kan inverka negativt på området och de värden som ligger i denna kulturmiljö.

Träd som växer nära husgrunder kan samtidigt bidra till en fuktig miljö och risk för skador orsakade av trädrötter. Vissa typer av klängväxter kan även inverka skadligt på fasadputs. Detta bör beaktas vid skötsel och eventuell nyplantering.

Underhållsåtgärder

Sedvanlig skötsel, d v s beskärning av buskar, klippning av gräs, byte av växtmaterial efter behov, i första hand genom förnyelse av befintligt bestånd. Trädäck, asfaltering och liknande undviks. Ev. plattsättning bör ske på mark och på begränsade ytor omgärdade med gräs och buskage. Med fördel kan tidstypiska material användas även här, såsom ölandskalksten, skiffer och släta, kvadratiska betongplattor.

De planteringsscheman m m som trädgårdsarkitekterna Bauer och Anjou tagit fram kan med fördel användas som inspirationskälla vid skötsel, planering och förnyelse av trädgårdarna.

TRAPPOR, ENTRÉPLAN, TERRASSER OCH BALKONGPLATTOR AV BETONG

Beskrivning

Alla entréer har trappor, entréplan eller terrasser av betong i olika utförande. Betongen är avjämnad med stålslipat cementbruk eller liknande. Flera trappor har senare målats i grått. Skrapgaller är nedfällda i vilplan och entréplan. Många trappor har trappsteg belagda med gul klinker med avrundad framkant.

Hängande balkonger på husgavlar har gjutna balkongplattor förankrade i våningsbjälklaget. Betongplattorna har vitmålade undersida och är troligen omgjutna i senare tid.

Trappor, terrasser och balkonger har smidesräcken i olika utförande, se vidare under rubriken *Smidesräcken* nedan.

Hus 24 har terrasstrappor av järn och trä, se egen rubrik.

Bevarandestatus

Trappor, entréplan och terrasser av betong är ursprungliga. Balkongplattorna är omgjutna i senare tid men bevarar ursprungliga dimensioner. Många trappor uppvisar skador som är åldersbetingade. Flera har reparerats med olika bruk och målats med olika färgtyper. Klinkerplattor har, där sådana förekommer, bytts ut i olika omfattning varvid man eftersträvat att efterlikna originalplattorna.

Förhållningssätt

Den ambitiöst gestaltade arkitekturen i området går ner på detaljnivå och omfattar även entréernas betongtrappor. Dessa betongarbeten utgör således viktiga komponenter i områdets helhetsgestaltning. De ursprungliga trapporna bevaras genom kontinuerligt underhåll. Vid reparation och ifall trappor behöver gjutas om ska den ursprungliga trappans form och ytbehandling bevaras respektive återställas i detalj. Betongkvalitet och ev. ytputs eller färg ska väljas med utgångspunkt från ursprungligt utförande.

Underhållsåtgärder

Skador lagas i med betonglagningsbruk efter att skadan rengjorts från lösa partiklar. Om så är möjligt behandlas ytan efteråt lika befintligt med ytputs av cement, eller motsvarande. Vid behov målas hela betongytan med oorganisk färg avsedd för betong, exempelvis cementfärg. Ytskador kan alternativt repareras med betongspackel och ytslamma. Det är viktigt att ytor och kanter bearbetas så att utförandet överensstämmer med det ursprungliga, t ex genom användning av rätskiva. Större skador formsätts och arbetet bör då utföras av välrenommerad murare. Med fördel lagas även mindre skador av murare. Trasiga klinkerplattor byts ut till klinker som så långt som möjligt stämmer överens med befintliga till kulör och form.

Utvändig betong kräver vanligtvis ett underhållsintervall på ca 30 år.



TERRASSTRAPPOR AV JÄRN OCH TRÄ

Beskrivning

Hus 24 har terrasstrappor med stomme av järn och med vangstycken, vilplan och steg av tryckimpregnerat trä. Järnstommen består av grova järnbalkar som inmurats i ytterväggen, utan stöd eller förankring i mark.

Flertalet trappor bevarar ursprungliga smidesräcken, se vidare under *Smidesräcken*, s 14.

Bevarandestatus

Trädetaljerna är idag utbytta mot tryckimpregnerat trä. Befintligt utförande överensstämmer med nybyggnadsritningarna men det är oklart hur eventuell ytbehandling sett ut tidigare, ifall trädetaljerna t ex varit målade. I något fall har en ny trappa uppförts helt i trä, med bredare steg, grövre dimensioner och räcke av trä.

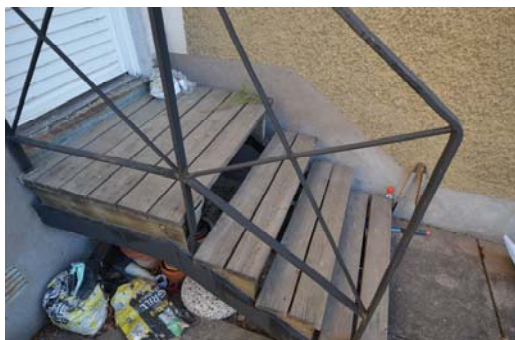
Förhållningssätt

Trappor av järn och trä bevaras och underhålls. Trädetaljer byts vid behov ut mot nya som måttsätts med utgångspunkt från nybyggnadsritningarna. Senare byggda trappor med annan utformning bör på sikt rivas och ersättas med nya som bättre överensstämmer med originalritningarna. Ifall järndetaljer saknas kan vangstycken utföras i trä på sedvanligt sätt, om möjligt med motsvarande dimensionering i höjddled som järnbalkarna. Självfallet vore det positivt från antikvarisk synpunkt om ursprungligt utförande med vangstycken av järn återställdes.

Underhållsåtgärder

Smide underhålls genom rengöring från lös färg och rost och målning med svart oljefärg. Rostangripna ytor rostskyddsmålas före målning. Vid behov ses infästning i ytterväggar över av murare och/eller smed.

Trädetaljer behandlas med träolja. Skadat virke ersätts med nytt likadant virke. Utvändigt smidesarbete kräver vanligtvis ett underhållsintervall på ca 8 år.



SMIDESRÄCKEN

Beskrivning

Flera olika typer av ursprungliga smidesräcken förekommer i Skönstaholm. Fribärande trappor har svartmålade räcken av plattjärn med spjälor av rundjärn. Räckena avslutas nedtill med en snedställd räckesständer vilket ger trapporna särskild karaktär. Altaner och terrasser har räcken av plattjärn med korslagda spjälor av klenare rundjärn. Korta betongtrappor i kvarteret Gryningen har mycket enkla och eleganta räcken av rundjärn som är drivet i en bøj från nedersta trappsteget till det översta. Nedgångar till källartrappor har glesa räcken av rundjärn med beklädnad av fint ståltrådsnät med grov, virad undertråd.

En del låga trappor har sekundärt tillkomna räcken av draget rundstål. Räckena känns lätt igen genom ett klumpigare utförande och genom sin infästning i trapporna med svetsade, bultade plattor.

Balkongfronterna har stomme av smitt plattjärn och fyrkantsjärn samt skärmtak som vilar på stänger av rundjärn.

Samtliga smidesräcken är svartmålade.

Bevarandestatus

Men få undantag är ursprungliga smidesräcken bevarade och i gott skick. Räcken med trådnät vid källarnedgångar har inte underhållits lika ofta och är därför angripna av rost i större utsträckning. Enstaka räcken har bytts ut mot nya, se beskrivning ovan.

Förhållningssätt

Ursprungliga trappräcken bevaras och underhålls. Vid behov av byte tillverkas kopior i smide av ursprungliga räcken. Vid eventuellt byte av ståltrådsnät bör utförandet med kraftig undre tråd, som virats runt räckesständerna, återställas.

Underhållsåtgärder

Smide och förekommande ståltrådsnät underhålls genom rengöring från lös färg och rost samt målning med svart oljefärg. Rostangripna ytor rostskyddsbehandlas före målning. Förslagsvis används linoljefärg som stryks i tunna lager och i flera strykningar (kräver god vana av den som utför arbetet). Avancerade smidesarbeten och reparationer bör utföras av smed. Särskild uppmärksamhet med avseende på rostangrepp och rostskydd bör ägnas infästning i underlaget av betong. Vid behov kan trädetaljer och liknande behöva demonteras före åtgärd. Detta sker i sådant fall försiktigt så att detaljerna kan återmonteras.

Utvändigt smidesarbete kräver vanligtvis ett underhållsintervall på ca 8 år.



SOCKLAR

Beskrivning

Husgrunderna i området är dels murade av betongblock och dels gjutna av armerad betong. Alla grundmurar är slätputsade med cementhaltigt bruk, från under marknivå upp till ca 50 cm på väggen. Socklarna är målade i olika grå kulörer med okänd färgtyp.

Bevarandestatus

Socklarna har troligen reparerats efterhand som skador uppkommit. Olika bruk av okänd sammansättning har då använts. Till större delen bedöms ursprunglig puts vara bevarad, reparationer har mestadels utförts lokalt. Husen hade troligen både svarta och grå grunder 1952. Senare har samtliga avfärgats i grått (troligen från och med 1980-talet).

Förhållningssätt

Befintligt utseende och material bibehålls tills vidare genom kontinuerligt underhåll. Putsreparation utförs med cementhaltigt bruk vars sammansättning och hårdhet ligger så nära underliggande puts som möjligt. Grunderna målas tills vidare med en färgtyp som anpassats till befintligt underlag bestående av flera skikt av okända färgtyper. Analys av brukssammansättning och färgtyp kan förbättra resultatet vid reparation och målning, vilket i regel kan utföras av en välrenommerad putsfirma eller målerifirma.

Vid ev. fasadarbeten som är av större omfattning, och innebär omputsning eller omfärgning av hela eller stora delar av socklarna, bör lämplig ny färgsättning utredas. En återgång till ursprunglig färgtyp och färgsättning (svart och grå) är önskvärd men bör i så fall föregås av en noggrann färgundersökning och analys av underliggande färgskikt. Senare påförda färgskikt bör i så fall avlägsnas innan grunderna målas.

Underhållsåtgärder

Kratsning av sprickor, knackning av bomputs, reparation med kalkcementbruk, avfärgning med färg anpassad till underlaget. Vid reparation bearbetas putsytan till största möjliga överensstämmelse med underliggande ursprunglig ytputs. Arbetet bör föregås av en analys av underliggande ursprungligt putsbruk så att bruk och färgtyp kan anpassas efter detta. Större arbeten bör utföras av välrenommerad putsfirma efter särskild projektering.

Putsade socklar kräver vanligtvis ett underhållsintervall på ca 15 år.



PUTSFASADER

Beskrivning

Långfasaderna är indelade i fält med banddekor. Fälten är spritputsade med genomfärgad kalkcementputs i dämpade jordkulörer såsom brunt, rostrött, gult, och grågrönt. Troligen har färgsättningen åstadkommits genom användning av så kallade kalkäkta jordpigment. Banddekor, gavlar, souterrängvåningar och fasadpartier kring dörrar och fönster har en slätare kalkcementputs med glimmer, d v s ädelputs, som troligen påförts maskinellt i ett tunt skikt, d v s stänkpuds.

Bevarandestatus

Med undantag av hus 13 bevarar samtliga radhus sin ursprungliga puts och fasadkulör. Detta bidrar till att området som helhet ger ett välbevarat intryck. Putsskador förekommer i form av putsbom, småsprickor, påväxning av röd- och svartalger och mekaniska skador, t ex repor efter buskar och träd som stått nära fasaden. På många håll har spritputsen urlakats och ballasten av naturgrus ligger synlig. De slätare ljusa putspartierna har med åren mörknat och gulnat. Banddekoren var från början i huvudsak vit och gavelfasaderna troligen ljust grå. Även spritputsens kulör har djupnat betydligt med åren. Som helhet är putsen dock välbevarad och i förvånansvärt gott skick.

På några radhuslängor har plåtklädning utförts på de fasadpartier som skjuter upp över taken på grund av anpassning till rådande höjdförhållanden. Åtgärden är troligen utförd på 1990-talet.

Putsfasaderna på hus 13 har reparerats och målats med okänd färgtyp i senare tid. Nuvarande färgsättning söker efterlikna den ursprungliga men radhuslängan har trots det fått en avvikande färgsättning.

Förhållningssätt

Befintlig fasadputs bibehålls tills vidare. Vid åtgärd väljs lämplig metod efter en sammanställd bedömning av skadebilden där skadornas typ och omfattning först redovisas.

Målsättningen bör vara att i första hand bevara och rengöra befintlig puts samt utföra lokal reparation med bruk av samma typ och med samma pigmentering som den befintliga. Vid omfattande putsskador kan målning av fasader bli aktuellt, vilket dock undviks så långt det är möjligt. I sista hand nedknackas putsen på hela fasader varefter ny puts påförs helt och hållet. Ny puts ska i så fall efterlikna den befintliga, ursprungliga, putsen både vad gäller brukssammansättning, metod för påförande, ytbehandling och pigmentering. Plåtbeklädnad på överskjutande gavelpartier rivs och putsfasader återställs lika ursprungligt utförande.



Underhållsåtgärder

Enklare rengöring kan utföras med borste och vatten. Alternativt kan svag högtryckstvätt med vatten utföras. Trycket måste då anpassas noga så att putsen inte skadas. Eventuellt kan tvättning eller ångning av fasader med avjoniserat (ultrarent) vatten vara lämpligt. Provtvättning utförs i så fall på ett noga utvalt ställe för att klargöra om detta är en lämplig metod.

Vid behov utförs reparation av lokalt skadade putspartier. Sprickor kratsas ur och större ytor med bomputs knackas. Reparationsarbeten på spritputsade fält utförs med likadan spritputs av kalkcement med ballast av naturgrus (storlek lika befintligt, ej krossmaterial). Bruket infärgas med kalk- och ljusäkt jordpigment lika befintligt.

Stänkt puts med glimmer repareras på samma sätt, med putsbruk lika befintligt kalkcementbruk med ballast och glimmer. Putsen bör påföras på ett sätt som medger samma utseende som den befintliga, troligen maskinellt stänkta putsen.

Ifall lagningarna är omfattande kan hela eller delar av fasaderna istället behöva målas. Spritputs målas då med kalk- eller kalkcementfärg pigmenterad enligt ovan. Stänkputs målas med platsblandad kalkfärg (kalkfärg våt) med glimmer. All färg påförs tunt så att så lite som möjligt av putsens ytstruktur försvinner.

Ifall omputsning av flera eller alla radhuslängor blir nödvändig någon gång i framtiden ska ny puts utföras lika befintlig, med infärgad spritputs respektive stänkputs med inblandning av glimmer. Ursprunglig färgsättning bör då återskapas. Pigmentering sker med kalk- och ljusäkt jordpigment.

Analys av befintligt putsbruk inklusive ballast och pigment bör utföras före varje typ av reparation eller målning. Nytt putsbruk anpassas så att hårdheten ligger nära men understiger hårdheten i befintligt bruk. Struktur och ytbehandling samt pigmentering ska utföras med den ursprungliga putsen som förlaga. Arbetet bör utföras av välrenommerad putsfirma efter särskild projektering.

Putsfasader kräver vanligtvis ett underhållsintervall på ca 30 år för rengöring och reparationer. Ifall omfattande skador förekommer kan fasadrenovering med omputsning enligt ovan bli aktuell.



ENTRÉDÖRRAR

Beskrivning

Entrédörrarna är av trä med utvändig klädsel av stående fasspåtpanel. Flertalet dörrar har en glasruta av draget glas i övre delen. Glaset är monterat med glaslister varav flertalet är målade i dörrens färg medan andra är av betsad och fernissad ek som skruvats med spårskruv av mässing. Dörrarna har stående brevinkast med djup sarg och rundade kanter. Dörrarna är målade i grönt, blått, brunt och gult med vita, enkelt profilerade karmar. Entrédörrar i samma utförande men utan glasruta förekommer. Dessa har istället sidoljus i motsvarande utförande som dörren.

Släta källardörrar av plåt respektive av trä med beklädnad av släta träfiberskivor förekommer i området. Dessa dörrar är målade i en ljust grå kulör.

Bevarandestatus

Samtliga dörrar är ursprungliga och bevarar ursprungligt utseende och detaljer. Vid senare ommålning har färgsättningen förenklats och vissa tidigare omålade detaljer har övermålat. Ursprungligen var dörrarna målade i lejongult, blanksvart och chokladbrunt förutom blått och grönt. Alla glaslister var av fernissad ek. Trycken och lås har bytts ut successivt och är idag av varierat slag. Dörrarna är skadade i olika utsträckning, några har omfattande rötskador på virket och rostangripna, glappande gångjärn.

Förhållningssätt

Dörrarna bevaras samt repareras och underhålls. De utgör liksom fönstren en viktig fasaddetalj som specialtillverkats för Skönstaholm efter ritningar av dess arkitekter. Enhetligt utformade dörrar med olika färgsättning och detaljering bidrar till att området får ett sammanhållet fasaduttryck samtidigt som en variation uppnås. Byte av dörrar bör endast ske ifall mycket svåra skador uppkommit och förutsätter att nya dörrar utformas som noggrant utförda kopior av de ursprungliga. Materialkvalitet och omsorg om detaljer bör då motsvara befintligt utförande. Vid en större renovering av områdets dörrar bör en färgundersökning genomföras där ursprungliga kulörer fastställs. Dessa kan sedan bilda underlag för en ny färgsättning. Även utförandet vad gäller glaslister av fernissad ek återställs då möjlighet ges.

Vid ev. åtgärder för minskad energiförbrukning o dyl kan åtgärder utföras på dörrarnas insida, alternativt på innerdörrar.

Underhållsåtgärder

Periodiskt underhåll med rengöring från lös färg och målning med oljefärg i befintlig kulör eller enligt senare utförd färgundersökning. Trasigt glas ersätts med maskindraget glas som monteras med glaslister lika befintligt. Gångjärn justeras och smörjs, trasiga gångjärn byts ut mot likadana kullagergångjärn. Brevinkast återmonteras.

Fasadsnickerier kräver vanligtvis ett underhållsintervall på 5-10 år. Vid större vårdbehov utförs renovering av välrenommerad fönsterreparatör eller motsvarande, se *Fönster*.



DÖRROMFATTNINGAR, SKÄRMTAK OCH SKÄRMVÄGGAR VID ENTRÉER

Beskrivning

Lägenhetsentréerna i radhusområdet markeras på ett framträdande och lekfullt sätt i fasadarkitekturen och uppvisar en stor variation och detaljrikedom. Bland annat förekommer hängande skärmtak med dragstag av rundjärn, profilerade portomfattningar av trä, slammade skärmväggar av tegel, djupa brädfodrade dörrnischer, indragna panelklädda fasadpartier samt verandor med avskärmande plank, smidesräcken och pelarburna skärmtak.

Alla entréer har gjutna entréplan, trappor och avsatser av betong med olika form. Olika varianter av smidesräcken förekommer likaså. Beträffande dessa detaljer hänvisas till rubrikerna *Trappor, entréplan, terrasser och balkongplattor av betong* respektive *Smidesräcken, s 12 och 14*.

Bevarandestatus

Alla radhuslängor bevarar sin ursprungliga entréutformning som är karakteristisk för olika hustyper. Skador förekommer främst på betongtrappor och smidesräcken, se respektive rubrik. Plåtbeslag och papptäckning kan vara utbytta i senare tid men i stort sett är ursprungligt utseende och originalmaterial bevarade. Troligen även ursprunglig färgsättning.

Förhållningssätt

De olika hustyperna karakteriseras till stor del av sina olikformade entréer. Det varierade utförandet är ett starkt arkitektoniskt grepp som bidrar till områdets karaktär och detaljrikedom och ger en varierad och händelserik gatubild. De olika entrévarianterna är samtidigt uppförda av likartade material vilket håller samman arkitekturen inom området. Förekomsten av många olika material på dessa detaljer är underhållskrävande men eftersom samma material även återfinns på byggnaderna i övrigt, kan underhållet av dessa med fördel samordnas. D v s att plåtdetaljer på skärmtak underhålls samtidigt med plåtdetaljer på taken, målade paneler underhålls samtidigt med taksågspaneler etc.

En utgångspunkt för vård och underhåll av dessa detaljer är att befintliga material bevaras och underhålls och att byte av material vid behov sker enligt principen om minsta möjliga ingrepp. Reparation och komplettering av material bör enligt samma princip ske med material som har mycket god överensstämmelse med det ursprungliga.



Underhåll

Vitmålade dörrfoder och smygpaneler rengörs från lös färg och målas med vit oljefärg. Droppbleck på överstycken justeras och återfästs samt rengörs från lös färg och rost varefter de målas lika dörrfodret. Vid behov rostskyddsbehandlas plåten före målning. Åtgärden kan samordnas med målning av fönster och fönsterbleck och/eller dörrar.

Skärmtak av vitmålat trä inklusive förekommande stolpar, taksparrar, regler och underlagspanel rengörs från lös färg och målas med vit oljefärg. Åtgärden kan samordnas med målning av tidigare täckmålade takskäggspaneler och motsvarande detaljer på områdets "portiker".

Järnbeslag på hängande skärmtak rengörs från lös färg och rost samt målas med vit oljefärg. Vid behov rostskyddsbehandlas och återinfästs järnet före målning. Åtgärden kan samordnas med underhåll av utvändiga väggarmaturer och/eller smidesräcken.

Plåtbeslag justeras, rengörs och målas. Vid behov utförs rostskyddsbehandling före målning. Taktäckning av asfaltspapp tätas med därför avsedd massa som stryks på med pensel eller roller. Ifall pappen är uttjänt byts den ut mot ny likadan papp som monteras enligt tillverkarens anvisningar. (Vid ev. förekomst av tjärpapp behandlas detta material genom strykning med tjära istället för asfalt).

Slammade skärmväggar av tegel rengörs. Målade skikt av främmande färgtyper tas bort, lösa fogar och sprickor kratsas ur och löst bruk knackas ned. Väggarna slammades sedan med kalkbruk och vitkalkas. Vid behov utförs reparation av fogar med fogbruk lika befintligt. Anslutande skärmtak underhålls lika skärmtak ovan. Åtgärden kan samordnas med slamning av skorstenar eller med renovering av fasadputs.

Väggbeklädning och skärmväggar av stående fasspåtpanel och slåtpanel kontrolleras, rengörs och stryks med svart oljefärg, dalbränd trätjära, svart oljelasyr eller motsvarande. Skadade panelbräder ilagas partiellt om möjligt, alternativt byts panelbräder ut mot lika befintliga. Åtgärden kan samordnas med underhåll av tidigare omålade takskägg och undertak.

Fasadsnickerier kräver vanligtvis ett underhållsintervall på 5-10 år. Det gäller även takpapp (5 år) och smide (8 år). Plåtdetaljer och slammade fasaddetaljer i utsatta lägen kräver vanligtvis ett underhållsintervall på ca 15 år.



FÖNSTER

Beskrivning

Alla fönster i området är tillverkade av tätvuxen furu och har kopplade, inåtgående bågar som låses med invändiga spanjoletter. Fönstren har överlag en hög materialkvalitet. En stor variation av olika fönstertyper förekommer i området, bland annat tvåluftsfönster med sidoförskjuten mittpost, panoramafönster med sidoförskjuten korsspröjs, breda tvåluftsfönster med tvärpost, o s v. På vissa hustyper ligger vardagsrumsfönstret placerat utanpå fasaden i form av ett grunt burspråk.

Fönstren har fönsterglas av dragen kvalitet. Glaset förstärker upplevelsen av fasadernas livfulla uttryck och kvaliteten i detaljerna. Fönstren är målade i vitt med undantag av källarfönster med placering i sockeln som är grå. Fönsterblecken är av galvaniserad plåt i bockat och hakfalsad utförande, målade i samma kulör som fönstersnickerierna. Olika färgtyper kan ha använts genom åren.

Bevarandestatus

Fönster i fasad och sockel är för samtliga radhuslängor ursprungliga från 1952. Bågarna har ursprungligt draget glas (enstaka glastrutor troligen utbytta). Från början var samtliga fönster vitmålade med undantag av hus 24 som hade grönmalade fönster i de fasader som vetter mot ången i söder. Fönsterbleck och beslag av metall är i huvudsak ursprungliga och har varit målade i samma färg som fönstren. 2012 genomförs fönsterrenovering med borttagning av all färg samt målning med oljefärg.

Förhållningssätt

Befintliga, ursprungliga fönster bevaras, repareras och underhålls. Fönstren utgör en viktig del av arkitekturen och har stor betydelse för det kulturhistoriska värdet genom sin noggrant proportionerade indelning och tillverkningen av utvalda material. Detta gäller även fönsterglas och beslag, virkesdimensioner och färgsättning. Variationen i storlek, placering och utformning bidrar starkt till husens arkitektoniska kvalitet och gör att radhusen upplevs som individuella i förhållande till varandra.

Färgsättningen i vitt behålls. Ett undantag utgör fönster mot söder i hus 24 där den ursprungliga gröna fönsterkulören med fördel kan återställas. En sådan åtgärd bör i så fall föregås av en noggrann färgundersökning där den ursprungliga kulören bestäms. Åtgärden kräver bygglov för ändrad färgsättning.

Vid ev. åtgärder för minskad energiförbrukning och buller bör åtgärder i första hand utföras på innerbågarna. På så vis bevaras det hantverksmässigt framställda fönsterglasets varvid fasadernas livfulla uttryck bibehålls. Vid en sådan åtgärd används i första hand så kallat energiglas vars färgton avviker så lite som möjligt från ursprungligt glas. Isolerglas undviks.



Underhållsåtgärder

Periodiskt underhåll genom rengöring från löst kitt och färg, komplettering med linoljekitt samt målning med oljefärg – helst linoljefärg (kräver god vana av den som utför arbetet). Färgen stryks 1-2 mm ut på fönsterglasen. Vid byte av skadade glasrutor används i första hand 3 mm maskindraget glas (även kallat valsat glas eller kulturglas, ej floatglas, planglas eller antikglas).

Rost på gångjärn, beslag och bleck stålborstas och rostskyddsbehandlas före målning. Hörnbeslag återfästs med spårskruv. Alla beslag målas över i samma färg som fönstren i övrigt.

Vid större vårdbehov utförs renovering av välrenommerad fönsterreparatör. Skadade virkesdelar byts ut mot nytt virke av samma virkeskvalitet som det ursprungliga. Gångjärn och beslag repareras eller byts mot likadana nya, som ofta är möjliga att finna i byggnadsvårdsbutiker och liknande. I övrigt utförs kittning och målning som vid underhåll.

Fönster kräver vanligtvis ett underhållsintervall på 5-10 år beroende på väderstreck och placering.



BALKONG- OCH TERRASSDÖRRAR

Beskrivning

Flera olika typer balkong- och terrassdörrar förekommer i området. Alla har kopplade, vitmålade bågar och är monterade med draget glas som fästs med kitt. Några dörrtyper ingår i glaspartier tillsammans med anslutande fönster, andra är utförda som utåtgående enkeldörrar. Flertalet dörrar och även några glaspartier har bröstningsfyllningar av liggande panel på förvandring. Pardörrar med glasning även i nedre fyllningen förekommer också.

Bevarandestatus

Samtliga dörrar är ursprungliga och bevarar ursprungliga detaljer. Vred och handtag har dock bytts ut successivt och är idag i varierat utförande. Dörrarna är överlag i gott skick. Nuvarande färgsättning i vitt är ursprunglig med undantag av terrassdörrar på hus 24 som med något undantag varit målade i grönt med bröstningspanel i ljusare kulör. Äldre fotografier tyder även på att förekommande bröstningspaneler överlag kan ha varit målade i en avvikande ljus kulör.

Förhållningssätt

Balkong- och terrassdörrar bevaras samt repareras och underhålls samtidigt och på samma sätt som fönster. Dörrarna är konstruerade på liknande sätt och utgör liksom fönstren en viktig del av arkitekturen.

Färgsättningen i vitt bibehålls. Ett undantag utgör terrassdörrar mot söder i hus 24 där den ursprungliga gröna kulören med fördel kan återställas. En sådan åtgärd bör i så fall föregås av en noggrann färgundersökning där den ursprungliga kulören bestäms. Åtgärden kräver bygglov för ändrad färgsättning.

Vid ev. åtgärder för minskad energiförbrukning och buller bör åtgärder i första hand utföras på dörrarnas innerbåge. Se vidare under rubriken *Fönster*, s 21.

Underhållsåtgärder

Periodiskt underhåll samtidigt och med samma metoder och material som vid underhåll av fönster, se vidare under rubriken *Fönster*, s 21.

Vid större vårdbehov utförs renovering av välrenommerad fönsterreparatör eller motsvarande.



BALKONGFRONTER

Beskrivning

Balkonger förekommer på några av hustyperna. Balkonger som är placerade på gavlar är hängande medan balkonger på långsidor är indragna från fasadlivet. Balkongerna har en uttrycksfull utformning med räcken av svartmålat smide och täckmålade, breda träspjälor i vitt eller rött. Spjälorna är breda, tätt placerade och har dubbelt avfasade överkanter.

Hängande balkonger har gjutna betongplattor med vitmålad undersida, se rubriken *Trappor, entréplan, terrasser och balkongplattor av betong*, s 12.

Hängande balkonger har uppåtvinklade skärmtak av trä som vilar på svartmålade järnstolpar. Skärmtaken har vitmålad brädfodring på regler samt taktäckning av svartmålad plåt alternativt papp med svartmålade plåtbeslag. På indragna balkonger är både innertak och undersida klädda med vitmålad fasspångpanel.

Bevarandestatus

Balkongerna bevarar ursprungligt utseende. Betongplattorna på de hängande balkongerna har gjutits om i senare tid och även spjälorna av trä är utbytta. Deras ursprungliga utseende har dock bibehållits i detalj. Äldre foton visar att balkongfronterna redan från början hade spjälor målade i mörk respektive ljus kulör. Troligen var de röda och vita liksom idag. Järnstolparna har varit vitmålade tidigare.

Förhållningssätt

Balkongerna bevaras och underhålls. Med sin uttrycksfulla utformning och lekfulla karaktär som nästan för tankarna till tivoliarkitektur, utgör balkongerna viktiga accenter i området. Ursprungligt smide och befintliga trädetaljer underhålls varsamt. Vid ev. behov av reparation med byte av detaljer eftersträvas största överensstämmelse med originalet.

Underhållsåtgärder

Skador på betong repareras enligt kapitlet *Trappor, entréplan och balkongplattor av betong*. Vid behov av nygjutning av betongplattor av säkerhetsskäl ska ursprungligt utseende efterliknas med största noggrannhet. Balkongernas dimension får inte ändras.

Balkongräcken av smide rengörs från lös färg och rost. Smidet målas med oljefärg. En enkel färgundersökning bör kunna visa huruvida smidet varit svart- eller vitmålat ursprungligen. Rostangripna ytor rostskyddsbehandlas före målning. Avancerade smidesarbeten och reparationer bör utföras av smed. Särskild uppmärksamhet med avseende på rostangrepp och rostskydd bör ägnas infästning i balkongplattorna. Vid behov kan spjälorna demonteras före åtgärd. Detta sker i så fall försiktigt så att de kan återmonteras efter åtgärd.

Spjälor av trä bevaras och underhålls genom rengöring och målning med oljefärg, kulör lika befintlig. Vid behov av byte tillverkas spjälor med samma utformning som de befintliga av noga utvalt virke, som målas lika övriga spjälor (ej tryckimpregnerat virke).

Skärmtak med detaljer av trä, smide, plåt och papp underhålls på samma sätt som övriga skärmtak, se kapitlet *Dörromfattningar, skärmtak och skärmväggar vid entréer*, s 19.

Fasadsnickerier kräver vanligtvis ett underhållsintervall på 5-10 år, smide ca 8 år.



VÄGGARMATURER

Beskrivning

Fem typer av ursprungliga väggarmaturer förekommer i området, placerade ovanför eller vid sidan om entréer och terrassdörrar:

- Grönmålad stålarmatur med glob av vitt opalglas (bild 1).
- Halvsfärisk glob av vitt opalglas på vit porslinssockel (bild 2).
- Gråmålad stålarmatur med cylinder av vitt opalglas och gråmålad plåtskärm (bild 3).
- Grågrön- eller svartmålad armatur av gjutgods med glob av vitt opalglas (bild 4).

Utöver dessa armaturtyper finns flera olika sekundärt tillkomna armaturer, bl a kubformade av vit plast och svängda armaturer med kåpa av klart glas samt rörstomme och skärm av svartlackerad metall. Några av de halvsfäriska opalgloberna har ersatts med klotformade dito av standardmodell.

Bevarandestatus

De ursprungliga armaturerna är fortfarande dominerande i området. Ett stort antal ursprungliga glasglober och cylindrar är bevarade. Armaturerna av järn och stål med tillhörande socklar och skärmar av målad plåt är i regel rostangripna och färgskiktet vittrat. Ålder och skick på elkomponenter är okänd. På några ställen har armaturerna bytts ut mot nya som är av varierad kvalitet och detaljutförande, se ovan.

Förhållningssätt

De ursprungliga armaturerna bevaras och underhålls. Elkomponenter och ljuskällor bör efterhand bytas ut mot nutida standard. Sekundärt tillkomna armaturer bör ersättas med ljusarmaturer med 1950-talskaraktär som till utformning och material ansluter till de ursprungliga armaturerna i så hög grad som möjligt.

Att så många originalarmaturer sitter kvar är närmast unikt. Varje originalarmatur i Skönstaholm är att betrakta som ett värdefullt konstföremål.

Underhållsåtgärder

Kontroll av infästning i vägg. Rostangripen metall rengörs från löst sittande färg och rost varefter de rostskyddsbehandlas och målas med oljefärg i kulör lika befintlig. Elkablar och komponenter ses över av elektriker, föråldrade och skadade delar byts ut. Energieffektiva ljuskällor monteras (varmt ljus). Ifall många armaturer är svårt skadade bör lämpliga armaturer för utbyte sökas och stor vikt läggas vid utförande, kvalitet och anpassning till arkitekturen. Vid behov kan armaturer flyttas mellan husrader för att på så sätt uppnå enhetlighet.



TAKSKÄGG OCH VINDSKIVOR

Beskrivning

Radhuslängorna har takskägg i ett par olika utföranden. En del hus har takskägg inklädda med vitmålad liggande fasspånspanel som fodrats med fyrkantslister. Andra hus har takskägg som saknar inklädnad och där taksparrar och underlagspanel istället ligger synliga. Virket är här behandlat med mörk bets eller liknande.

På hus 24 är takfoten fodrad med fotbräder som monterats i svagt lutande vinkel ut från fasaden. Fotbräderna är målade med tegelröd oljefärg mot söder och i vit dito mot norr.

Gavlar på hus 24 är försedda med vindskivor. Dessa är i samma utförande som takfotsbräderna och liksom dessa målade i tegelrött mot söder och vitt mot norr.

Bevarandestatus

Takskägg och vindskivor bevarar ursprungligt utförande. Virket bedöms överlag vara i gott skick, partiella missfärgningar efter tidigare fuktskador framträder dock på några av de omålade takskäggen. De tegelröda vindskivorna har under en period varit vitmålade. Nuvarande tegelröda färg har senare återställts efter färgundersökning och med ledning av äldre bilder m m.

Förhållningssätt

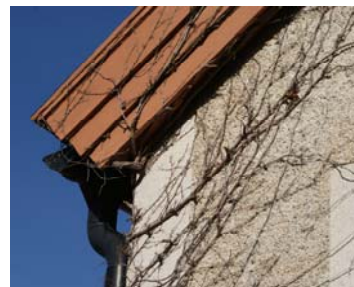
Det är viktigt för husens karaktär att takskäggens ursprungliga utseende bibehålls, med olika utförande för olika hustyper. Befintligt utförande underhålls därför genom målning respektive impregnering lika befintligt.

Underhållsåtgärder

Kontroll och återinfästning av panelbräder och lister (med spik). Målad skäggspanel rengörs och målas med vit oljefärg. Takskägg utan inklädnad underhålls genom målning med mörk oljebets eller annan lämplig impregnering. En analys av befintlig ytskiktsbehandling bör föregå åtgärd för att kunna välja lämplig metod. Från antikvarisk synpunkt förespråkas traditionella målningssätt, såsom dalbränd trätjära, pigmenterad linolja eller oljebets.

Vindskivor och takfotsbrädor på hus 24 kontrolleras, lösa bräder återinfästs och lös färg avlägsnas. Målning sker med oljefärg i kulörer lika befintliga.

Fasadsnickerier kräver vanligtvis ett underhållsintervall på 5-10 år.



TAKTÄCKNING

Beskrivning

Samtliga radhus har taktäckning av enkupiga, tegelröda betongpannor. Nocken är täckt med hakfasad skivplåt som målats svart. Beslag av bockad och falsad plåt finns runt skorstenar, takfönster, takkupor och som täckplåt över vindskivor och murade gavelkrön. Fabrikslackerad plåt förekommer liksom penselmålad plåt.

Bevarandestatus

Taken var tidigare täckta med enkupigt rött tegel med beslag av falsad och målad plåt. Nuvarande betongpannor tillkom på mitten av 1980-talet då även takunderlag och delar av plåtbeslagningen gjordes om. Betongpannorna har medfört en förändring av det exteriöra uttrycket genom sin jämförelsevis tjocka och homogena materialverkan, som kan upplevas som tung i förhållande till fasaderna. I samband med utbytet av tegeltaket gjordes en del hantverksmässigt undermåliga plåtarbeten.

Betongpannorna är nyligen rengjorda och i gott skick vilket även gäller plåtarbeten på taket. Takunderlaget är dock bristfälligt utfört på vissa ställen, främst vidnock och i anslutning mot takkupor där läckage uppstått.

Förhållningssätt

De befintliga betongpannorna är i sig i gott skick och har nyligen rengjorts. Takbeläggningen bör därför underhållas tills vidare och skador i takunderlaget repareras på sedvanligt sätt. På sikt bör betongtaket dock bytas ut mot enkupigt tegel. Stor vikt bör då läggas på att finna tegel av hög kvalitet och med lämplig färg. Detsamma gäller utförande och dimensionering av plåtbeslagning, som ska stå i samklang med arkitekturens detaljutförande i övrigt.

Underhållsåtgärder

Underhåll genom regelbunden kontroll av taken, komplettering och justering av lösa pannor, byte av ev. spruckna pannor och reparation av takunderlaget vid behov. Hel omläggning av taket inklusive takunderlaget utförs med ett intervall på ca 30 år, eller efter behov. En sådan renovering innebär vanligtvis nedmontering av takpannor, partiell reparation av underlagspanel, omläggning med ny takpapp och läkt samt återläggning av befintliga takpannor. Vid behov av en sådan åtgärd bör nya pannor av enkupigt tegel ("lertegel") alltså studeras som alternativ.

Plåtdetaljer justeras och rengörs från löst sittande färg och rost. Rostangripna ytor rostskyddsbehandlas. Plåten målas därefter med svart oljefärg (exempelvis Pentur Kultur) efter fabrikantens anvisningar.

Takpannor kräver årlig översyn vad gäller lösa eller skadade pannor. Betongpannor beräknas ha en livslängd på ca 40 år. Tegelpannor av god kvalitet har betydligt längre livslängd, uppåt 100 år. Exempel finns på tegelpannor som är flera hundra år gamla.



TAKKUPOR OCH TAKFÖNSTER

Beskrivning

Takkuporna har likadan utformning på alla hus. De får sin karakteristiska och tidstypiska form genom sina flacka, tvärställda sadeltak som markeras genom fint dimensionerade svarta frontplåtar. I takkuporna sitter kopplade fönster av trä med sidoförskjuten mittpost, målade i vitt. Takkupornas sidor och front är klädda med släta, vitmålade plåtar och taken är täckta med svart, falsad plåt.

I takfallen sitter takfönster av standardtyp med plåtklädda bågar (typ Velux).

Bevarandestatus

Takkupornas sidor var ursprungligen klädda med panel som målats antingen svart eller vit. Kuporna hade plåttak och plåtbeslag vid anslutning mot takytan, utförda i bockad och falsad plåt som målats svart, d v s motsvarande dagens utförande. Alla takkupor är idag klädda med slät, vit plåt även på sidorna och övrig plåtbeslagning är omgjord. Plåtarbeten som utfördes på 1980-talet bedöms hålla god kvalitet medan de kupor som klätts in med plåt i början av 2000-talet har undermåligt utförd tätning mot angränsande tak vilket bidragit till läckageproblem.

Takfönster har funnits även ursprungligen men det är oklart huruvida flertalet fönster är ursprungliga eller om de bytts ut mot motsvarande modell i samband med 1980-talets takomläggning. Takfönstens skick har ej undersökts i detta arbete.

Förhållningssätt

Takkuporna är mycket tidstypiska med sin spetsiga avslutning uppåt och utgör ett tydligt karaktärsdrag i området. Plåtbeklädnaden gör att takkuporna får en annan materialverkan och framtoning i fasadarkitekturen, jämfört med ursprungligt utförande. Från kulturhistorisk synpunkt vore det önskvärt att det ursprungliga utförandet med målad slätpanel återställdes. Detta torde dock vara behängt med ett intensifierat underhållsbehov och större risk för fuktskador. Därför är det motiverat att, om så önskas, bibehålla det nuvarande utförandet och underhålla den befintliga plåtinklädnaden.

De olika radhuslängorna hade från början svart eller vit kulör på takkuporna, d v s att färgsättningen kunde växla gruppvis på en och samma radhuslänga. Panelen och färgen är troligen bevarade under plåtinklädnaden och på sikt kan man med fördel söka återskapa ursprunglig färgsättning. En sådan åtgärd kräver bygglov.

Takfönstren är utsatta för väder och vind och det är viktigt att de håller tätt. Vid behov kan de därför bytas ut. Från antikvarisk synpunkt förespråkas i så fall montering av fönster som efterliknar de ursprungliga i så hög grad som möjligt. Arbetet bör utföras enligt särskild projektering av arkitekt. Fönstrens storlek får inte ändras.



Underhållsåtgärder

Vid underhåll justeras plåtbeklädnad och beslag. Plåten rengörs från löst sittande färg och rost. Rostangripna ytor rostskyddsbehandlas. Plåten målas därefter med oljefärg (exempelvis Pentur Kultur). Tätning vid anslutning mot undertak och taktäckning kontrolleras och justeras. Befintliga kulörer bibehålls tills vidare. Plåtarbeten utförs av fackman, lika befintligt i hakfalsat, ståndfalsat och bockat utförande av målad varmförzinkad plåt. Tidigare fabrikslackerade plåtdelar ommålas om möjligt, vid behov byts de ut. Tidigare målade delar målas om. Fina dimensioner eftersträvas på samtliga plåtarbeten, anpassade till arkitekturen och till den standard som var rådande då radhusen byggdes.

Takfönster kontrolleras vad gäller skick och täthet. Plåtdetaljer underhålls på samma sätt som övrig plåt. Vid behov byts fönstren ut mot nya som i så fall efterliknar ursprungliga takfönster. Arbetet sker i så fall enligt särskild projektering av arkitekt.

Fönstren i takkuporna underhålls på samma sätt som fönster i fasaderna, se kapitlet om *Fönster*, s 21.



SKORSTENAR

Beskrivning

Murade skorstenar av rött tegel, fogade med cementhaltigt bruk. Några av skorstenarna är slammade med vitt kalkbruk, ytterligare några är klädda med stånd- och hakfalsad skivplåt som målats svart. Skorstensfoten är beslagen med plåt, flera skorstenar bevarar ursprungliga beslag medan andra härstammar från 1980-talets takrenovering. De förra är av svartmålad varmförzinkad plåt i falsat och bockat utförande, uppdragna ca två tegelskift på skorstensfoten och utkragade över takytan med en bredd som motsvarar beredden på en takpanna. De utbytta beslagen är av fabrikslackerad plåt som i några fall dragits upp högre på skorstensfoten, ca tre skift, men som i övrigt överensstämmer med de äldre. På flera ställen ligger skorstensstockarna synliga, delvis inmurade i huslängornas gavlar.

Bevarandestatus

Befintliga skorstenar med olika utförande är ursprungliga och har stor betydelse för arkitekturen och gatubilden i området. Skorstensbeslagen torde i huvudsak härstamma från 1980-talets takomläggning men är dimensionerade med utgångspunkt från ursprungligt utförande.

Förhållningssätt

Befintliga skorstenar bibehålls genom kontinuerligt underhåll av befintligt tegel, kalkslamning och plåtbeslagning.

Vid byte och reparation av plåt och plåtbeslag på skorstenar eftersträvas fint dimensionerade plåtarbeten, i svartmålad varmförzinkad plåt som dimensioneras och falsas enligt ursprungligt utförande, d v s med låga fasar, låga uppvik och med raka och svagt utkragade droppnäsor på krönplåten.

Underhållsåtgärder

Reparation av fogar med bruk lika befintligt inklusive ev. justering av tegelstenar. Kratsning av sprickor i kalkslamning samt knackning av ev. bompartier. Slamning förnyas vid lokala skador eller vid behov på hela tidigare slammade skorstenar. Plåtinklädnad och beslagning justeras, rengörs från lös färg och rost, rostskyddsbehandlas samt målas med svart oljebaserad färg.

Vanligtvis krävs ett underhållsintervall på ca 15 år för omfogning av tegelmurar i utsatta lägen, liksom för reparation av kalkslamning och för målning av plåtbeslag.



AVVATTNING

Beskrivning

Samtliga radhuslängor har hängrännor och stuprör som ansluter till dagvattenledningar. Stuprör förekommer även vid skärmtak ovanför entréer. Dessa har utkastare och är inte anslutna till ledningar. Flertalet plåtdetaljer är av varmförzinkad plåt som fabrikslackerats i svart kulör, med relativt kraftig dimensionering och mjuka knän. Äldre, penselmålade stuprör och rännor med klenare dimensioner förekommer också. Även dessa har rundade knän.

Bevarandestatus

Avvattningssystemet har bytts ut på många håll. Fabrikslackerade plåtdetaljer med större dimensioner än de ursprungliga har då monterats. Ursprungliga rör och rännor finns dock kvar på några av husen. Dessa har klenare dimensioner, är platsmålade med svart oljefärg och har mjuka knän. Stuprören har letts ned till markrör redan från början. Dessa leddes in i byggnadernas källarutrymmen via gjutjärnsrör, vilket i många fall lett till komplikationer.

Förhållningssätt

Fasaddetaljer som hängrännor och stuprör ingår i byggnadernas gestaltning. Deras utformning och dimensionering påverkar på så vis upplevelsen av fasadarkitekturen. Rätt typ av rännor och rör är därför viktigt att eftersträva. Befintliga delar av fabrikslackerad plåt med kraftiga dimensioner bör på sikt bytas ut mot ett avvattningssystem som har samma dimensioner som det ursprungliga. Plåtdetaljerna underhålls i första hand genom byte av skadade partier samt genom rostskydd och målning med oljefärg på plats. Fabrikslackerade detaljer används endast i det fall alternativt underhållsförfarande innebär stora merkostnader. Komplettering med fler stuprör kan göras på valda ställen vid behov, efter särskilda studier.

Omdragning av dagvattenrör på utsidan av byggnaderna är under projektering vilket innebär minskad risk för vattenskador i byggnaderna.

Underhållsåtgärder

Rännorna rensas vår och höst från löv och kvistar, efter behov.

Vid underhåll rengörs plåten från lös färg och rost. Skadade partier byts ut lika befintligt. Rostangripna ytor rostskyddsbehandlas. Rör och rännor målas därefter med oljefärg (exempelvis Pentur Kultur) efter fabrikantens anvisningar. Kulör svart standard. Fabrikslackerade delar används endast i det fall alternativt underhållsförfarande innebär stora merkostnader.



PORTIKER – OMRÅDETS ENTRÉER

Beskrivning

Flera av radhuslängorna i kv Gryningen och Dagen är förbundna med varandra med pelarburna skärmtak – området portiker eller entréer. Portikerna har en varierad utformning men består alla av skärmtak av trä med beläggning av plåt eller papp som bärs upp av trästolpar. Bärande trädetaljer är vitmålade medan den synliga underlagspanelen på takens undersida antingen är vitmålad eller behandlad med oljebets eller liknande. Taken är belagda med svart takpapp, ståndfalsad, svart skivplåt eller betongpannor.

Bevarandestatus

Portikerna är ursprungliga och bevarar ursprungligt utseende. Färgsättningen kan eventuellt vara ändrad liksom detaljutförandet vad gäller takbeläggningen.

Förhållningssätt

Portikerna är liksom radhusentréer och balkonger signifikanta för området. Genom att de förbinder de radhuslängor som omringar området får portikerna funktionen som entréer till Skönstaholm från norr, väster och öster.

Portikerna består av samma typ av material som vissa skärmtak i området och utgångspunkten för vård och underhåll av dessa bör vara detsamma som för övriga originaldetaljer. Underhållet av förekommande material kan med fördel samordnas med vård av samma materialtyper som förekommer på annat håll i området. Se vidare under rubriken *Dörromfattningar, skärmtak och skärmväggar vid entréer*, s 19 respektive *Takskägg och vindskivor*, s 26.

Underhåll

Detaljer av vitmålat trä rengörs från lös färg och målas med vit oljefärg. Tidigare betsat eller oljat trä målas med mörk oljebets eller annan lämplig impregnering. En analys av befintlig ytskiktsbehandling bör föregå åtgärd för att kunna välja lämplig metod. Från antikvarisk synpunkt förespråkas traditionella målningsmetoder, såsom dalbränd trätjära, pigmenterad linolja eller oljebets.

Järnbeslag på stolpar rengörs från lös färg och rost samt målas med vit oljefärg. Vid behov rotskyddsbehandlas järnet före målning.

Plåtbeslag justeras, rengörs och målas. Vid behov utförs rotskyddsbehandling före målning. Taktäckning av asfaltspapp tätas med därför avsedd massa som stryks på med pensel eller roller. Ifall pappen är uttjänt byts den ut mot ny likadan papp som monteras enligt tillverkarens anvisningar. (Vid ev. förekomst av tjärpapp stryks denna med tjära).

Fasadsnickerier kräver vanligtvis ett underhållsintervall på 5-10 år. Det gäller även takpapp (ca 5 år) och smide (ca 8 år). Plåtdetaljer kräver vanligtvis ett underhållsintervall på ca 15 år.



ORDLISTA

Bets	Tunn färg utan bindemedel som färgar träet utan att ändra ytstrukturen. Betsning av trä kan även utföras på kemisk väg med syror, garvämnen och metallsalter.
Bomputs	Putsskikt som släppt från underlaget.
Draget glas	Maskinellt framställt planglas med optiska variationer som uppkommer genom tillverkningsmetoden där glasmassan dras fram mellan valsar. Kallas även valsat glas, maskindraget glas och "kulturglas".
Dragstag	Stång som upptar dragkrafter. Fästpunkterna är därför viktiga för hållfastheten.
Fasspåntpanel	Spåntad panel med fasade kanter.
Glaslist	List som används för montering av glastrutor (istället för kitt).
Glimmer	Mineral som ingår i olika bergarter, till exempel gnejs och granit. Glimmer sönderdelas lätt i tunna, glänsande skivor och används som ballast i puts.
Hakfals	Falsmetod för sammanfogning av plåstücken, ofta använd vid horisontell falsning av takplåt. Kanterna på de mötande plåstücken viks över och hakas i varandra varvid en relativt plan skarv uppkommer. Jfr ståndfals.
Jordpigment	Oorganiska pigment som framställs av naturliga mineraler och metaller, t ex ockra, umbra, terra och järnoxid.
Kalk- och ljusäkta pigment	Pigment som inte bryts ned av ljus eller av den basiska miljö som kalken skapar.
Kullagergångjärn	Gångjärn med en eller flera kullagerringar, vanligtvis av förnicklad metall.
Opalglas	Ogenomsiktligt, vanligen vitt glas som tillverkats av inhomogen glasmassa med finkorniga partiklar för att åstadkomma en jämn bländfri belysning.
Förvandringspanel	Liggande, överlappande panel. Kallas även panel på förvandring och fjällpanel.
Skivplåt	Plåstücken, vanligtvis 60 x 120 cm, som sammanfogas till täckande plåttak genom falsning.
Slamning	Påslagning av tunt lager putsbruk som framhäver underliggande ytstruktur.
Smygpanel	Panelinklädnad av nischsidor vid dörr- eller fönsteröppningar.
Spritputs	Puts med ballast i form av grus eller krossmaterial som ger ytan en grov struktur.
Spårskruv	Träskruv med enkelt spår för skruvmejsel (d v s ej för kryssmejsel).
Ståndfals	Metod för sammanfogning av plåstücken, ofta använd vid vertikal falsning av takplåt. Kanterna på de mötande plåstücken vinklas upp och viks över varandra varvid en stående fläns uppkommer. Jfr hakfals.
Stänkputs	Puts som stänks på underlaget, på 1950-talet skedde detta oftast maskinellt med hjälp av en handdriven putsspruta.
Takfot	Yttertakets nedre kant.
Takskägg	Den del av yttertakets som skjuter utanför väggen, kallas även taksprång. Ibland används takskägg som benämning på taksprångets undersida.
Taksparre	Del av takstolen, vanligtvis snedlutad från takfot tillnock. Två mot varandra lutade sparrar bildar tillsammans takvinkeln.
Vangstycken	Sidostycken i en trappa i vilka planstegen sitter fast.
Ädelputs	Genomfärgad ytputs, vanligtvis av hydrauliskt kalkbruk eller kalkcementbruk, med ballast av glimmer och/eller dolomitkross (marmor).

KÄLLOR

Arkiv

Stadsbyggnadsexpeditionen, Fleminggatan 4, Stockholm

Byggnadsnämndens arkiv (BNA), kv Dagen 2, Dagningen 1, Gryningen 1, Kvällen 3
Nybyggnadsritningar, ombyggnadsritningar, konstruktionsritningar, bygghandlingar.

Faktarummet, Stockholms stadsmuseum, Ryssgården

Skönstaholm

Äldre fotografier, radhusinventering

Brf Skönstaholm, c/o ISS Facility Services, Årstaängsvägen 11, Stockholm

Material som tidigare förvarats i Stockholms shems arkiv, protokoll från byggteknisk besiktning (2008), m m.

Litteratur

Byggnadsvård i praktiken III: Utvändig renovering

Byggeförlaget 2002

Dahl, Erik F.

Radhus vid Skönstaholm, Stockholm

Sterner, Nils

//Byggmästaren 1952

Hantverket i gamla hus

Stockholm: Svenska föreningen för byggnadsvård och Byggeförlaget 1998

Lundkvist, Klas

Radhusområdet Skönstaholm: tillkomst och kvaliteter: examensarbete 1993

Stockholm: KTH Arkitektursektionen 1993

Rudberg, Eva

Folkhemmets byggande under mellan- och efterkrigstiden
Stockholm:

Stockholm utanför tullarna: Nittiosju stadsdelar i ytterstaden

Stockholm: Stockholmia förlag 2003

Svedberg, Olle

Planerarnas århundrade: Europas arkitektur 1900-talet

Stockholm: Arkitektur Förlag AB 1988

Skönstaholm

Stockholm: Grannskapsklubben Skönstaholm Förlag 2011

Övrigt

Bebyggelseregistret

Riksantikvarieämbetet

Gestaltningssprogram för Skönstaholm: Förslag till upprustning av ett bostadsområde från folkhemmet

Landskapslaget AB 2011